

# جامعه‌شناسی سیاسی اینترنت

مطالعه‌ای در بارهٔ نقش فناوری مجازی در توسعهٔ سیاسی

دکتر محمدقلی میناوند

استادیار عضو هیأت علمی دانشگاه صدوقیسم

نشر لوح زرین

|                     |   |                                                                                                  |
|---------------------|---|--------------------------------------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه             | : | میناوند، محمدقلی                                                                                 |
| عنوان و نام پدیدآور | : | جامعه‌شناسی سیاسی اینترنت : (مطالعه‌ای در باره نقش فضای مجازی در توسعه سیاسی) / محمدقلی میناوند. |
| مشخصات نشر          | : | تهران: لوح زرین، ۱۳۹۴.                                                                           |
| مشخصات ظاهری        | : | ۲۲۴ ص.                                                                                           |
| شابک                | : | ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۲-۰۰۵۷-۴                                                                               |
| وضعیت فهرست نویسی   | : | فیا                                                                                              |
| موضوع               | : | اینترنت -- جنبه‌های سیاسی                                                                        |
| موضوع               | : | فضای مجازی -- جنبه‌های سیاسی                                                                     |
| موضوع               | : | اینترنت -- جنبه‌های جامعه‌شناختی                                                                 |
| رده بندی کنگره      | : | ۱۳۹۴ ج ۲ / ۸۵۱HM                                                                                 |
| رده بندی دی‌سی      | : | ۳۰۳/۴۸۳۳                                                                                         |
| شماره کتبشناسی ملی  | : | ۳۹۲۴۶۰۷                                                                                          |

جامعه‌شناسی سیاسی اینترنت (مطالعه‌ای درباره نقش فضای مجازی در توسعه سیاسی)

تألیف: دکتر محمدقلی میناوند

ناشر: لوح زرین

حروفچینی: خرمشاهی

لیتوگرافی و چاپ: واصف

شمارگان: ۱۰۰ جلد

چاپ اول: ۱۳۹۴

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

تلفن پخش: ۰۹۱۹۴۸۲۸۸۲۸

کلیه حقوق نشر محفوظ است.

## فهرست مطالب

|                                                    |    |
|----------------------------------------------------|----|
| پیشگفتار.....                                      | ۷  |
| فصل اول: کلیات و مفاهیم اساسی.....                 | ۱۱ |
| مقدمه.....                                         | ۱۱ |
| حوزه عمومی.....                                    | ۱۷ |
| دموکراسی گفتگویی.....                              | ۱۹ |
| جامعه‌شناسی سیاسی رسانه رو کردنای نظری عمده.....   | ۲۲ |
| فصل دوم: اینترنت و فضای سایر.....                  | ۲۹ |
| معنای اینترنت.....                                 | ۲۹ |
| تاریخچه اینترنت.....                               | ۳۱ |
| ساختار و کارکردهای ارتباطی شبکه اینترنت.....       | ۳۳ |
| اینترنت به عنوان سیستم چندرسانه‌ای.....            | ۳۷ |
| «سایبرفضا» جهانی مجازی - واقعی.....                | ۳۹ |
| نظریه جامعه‌شناسی و اینترنت.....                   | ۴۱ |
| چارچوب‌های تئوریک تحلیل جامعه‌شناسانه اینترنت..... | ۴۲ |
| شبکه‌های ارتباطات اجتماعی در سایبرفضا.....         | ۴۳ |
| سیاست در «جامعه مشبک».....                         | ۴۶ |
| آینده نگری اینترنت.....                            | ۴۷ |
| ۱- دیدگاه‌های خوشبینانه.....                       | ۴۸ |
| ۲- دیدگاه‌های بدبینانه.....                        | ۴۹ |
| ۳- دیدگاه‌های بیطرف یا معتدل.....                  | ۵۱ |

|     |                                                            |
|-----|------------------------------------------------------------|
| ۵۳  | ۴-دیدگاه واقعگرا .....                                     |
| ۵۴  | لزوم توسعه چشم‌اندازهای جدید .....                         |
| ۵۵  | فصل سوم: حوزه عمومی .....                                  |
| ۵۵  | مقدمه .....                                                |
| ۵۶  | نگاهی تاریخی به مفهوم حوزه عمومی .....                     |
| ۵۷  | پیشینه نظری حوزه عمومی .....                               |
| ۶۰  | هابرماس و حوزه عمومی .....                                 |
| ۶۰  | ایست تاریخی هابرماس از حوزه عمومی بورژوازی .....           |
| ۶۶  | هابرماس و مفهوم هنجاری حوزه عمومی .....                    |
| ۷۰  | اخلاق گفتگو و حوزه عمومی .....                             |
| ۷۱  | نظریه کنش ارتباطی: گفتگو در حوزه عمومی .....               |
| ۷۲  | سیستم و زیست‌جهان: یک تمایز مفهومی .....                   |
| ۷۴  | حوزه عمومی و وضعیت آلتیتر گفتار .....                      |
| ۷۵  | حوزه عمومی هابرماس و توان نقد .....                        |
| ۷۹  | ماحصل فصل .....                                            |
| ۸۳  | فصل چهارم: اینترنت به مثابه حوزه عمومی .....               |
| ۸۳  | مقدمه .....                                                |
| ۸۴  | شمول عام و دسترسی همگانی .....                             |
| ۸۵  | ابعاد چهارگانه دسترسی به حوزه عمومی .....                  |
| ۸۶  | وضعیت حال و آینده دسترسی .....                             |
| ۸۶  | دسترسی به اینترنت در سطح بین‌المللی (نابرابری جوامع) ..... |
| ۹۸  | دسترسی در سطح جامعه‌شناختی (نابرابری اجتماعی) .....        |
| ۱۰۷ | ب) دسترسی به اطلاعات .....                                 |
| ۱۰۸ | ج) دسترسی به دیگران (دسترسی افقی) .....                    |
| ۱۱۲ | د) دسترسی به حوزه قدرت سیاسی (دسترسی عمودی) .....          |
| ۱۱۳ | موانع و محدودیت‌های دسترسی عمومی به اینترنت .....          |
| ۱۱۵ | شکل‌گیری افکار عمومی .....                                 |

|                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------|-----|
| ماهیت مباحثه رایانه‌ای.....                                      | ۱۲۰ |
| جماعات مجازی: عرصه تشکیل افکار عمومی.....                        | ۱۲۲ |
| عملکرد ابزارهای گفتگو در حوزه عمومی مجازی.....                   | ۱۲۴ |
| ۲) تابلوهای اعلانات الکترونیک.....                               | ۱۲۴ |
| ۳) گروه‌های خبری.....                                            | ۱۲۵ |
| ۴) فهرست‌های پستی و سیستم‌های مشابه.....                         | ۱۲۷ |
| یوزنت بزرگترین عرصه مباحثه در سایبرفضا.....                      | ۱۲۸ |
| افکار عمومی در اینترنت چگونه شکل می‌گیرد؟.....                   | ۱۳۱ |
| ارزیابی تحلیل - تفهیزی گفتگوی جمعی در سایبرفضا.....              | ۱۴۲ |
| اینترنت و کنش جمعی در حوزه عمومی.....                            | ۱۵۳ |
| انواع کنش جمعی برخ - در اینترنت.....                             | ۱۵۴ |
| الف - فعالیت‌های تسهیل.....                                      | ۱۵۵ |
| به اشتراک گذاشتن اطلاعات.....                                    | ۱۵۵ |
| هماهنگ‌سازی.....                                                 | ۱۵۶ |
| آموزش مدنی و بازآموزی اجتماعی و سیاسی.....                       | ۱۵۷ |
| ب - فعالیت‌های تشویقی.....                                       | ۱۵۷ |
| ج - فعالیت‌های معطوف به قدرت.....                                | ۱۵۸ |
| کاربرد اینترنت بعنوان آرشیو سیاسی.....                           | ۱۶۰ |
| اینترنت و کنش‌های جمعی آفلاین.....                               | ۱۶۲ |
| شیوه‌های کنشگری سیاسی جمعی از طریق اینترنت.....                  | ۱۶۲ |
| نمونه‌های تجربی کنش سیاسی جمعی از طریق اینترنت.....              | ۱۶۳ |
| اینترنت و کنترل نیروهای سیستمی.....                              | ۱۶۷ |
| الف) اینترنت و منافع تجاری.....                                  | ۱۷۲ |
| ب) اینترنت و قدرت سیاسی.....                                     | ۱۷۸ |
| ج) چالش‌های آینده در برابر اینترنت.....                          | ۱۸۲ |
| فصل پنجم: خلاصه و جمع‌بندی.....                                  | ۱۸۵ |
| مروری بر مباحث پیشین.....                                        | ۱۸۵ |
| الف: تأمین دسترسی همگانی به حوزه عمومی در جهت مشارکت عقلانی..... | ۱۸۶ |

- ب: شکل دادن به افکار عمومی شهروندان از طریق تبادل اطلاعات و نظریات..... ۱۹۰
- ج: سازماندهی و هماهنگسازی فعالیت سیاسی جمعی و مشترک..... ۱۹۴
- د: اینترنت و کنترل سیستمی..... ۱۹۵
- نتیجه‌گیری از مباحث..... ۱۹۷
- منابع و مآخذ..... ۲۰۹

## پیشگفتار

انسان‌ها همواره در ارتباط با یکدیگر زیسته و دائماً در جست‌وجوی ابزارها و روش‌های تازه‌ای برای تسهیل ارتباطات بین خود بوده‌اند. اشکال مختلف «رسانه‌های جمعی»<sup>۱</sup> محسوس این جست‌وجو و تلاش بوده، بنوبه خود در طی زمان نقشی عمده در روند رشد و توسعه جوامع بقاء کرده‌اند.

با گذشت زمان، رشد آثاری ارتباطی میزان تأثیر و نفوذ رسانه‌ها در شیوه زیست سیاسی و اجتماعی جوامع به شدت افزایش یافته و ظهور نسل‌های مختلف رسانه‌های مدرن ارتباطات میان مردم و دولت‌ها و مردم را تسهیل و تقویت کرده است.

یکی از مهم‌ترین وجوه عملکرد رسانه‌ها، اعم از سنتی و مدرن، تأثیرات مثبت و منفی آنها در عرصه تولید و توزیع و اعمال قدرت سیاسی است؛ به همین سبب، نقش ارتباطات و رسانه‌های جمعی در زندگی سیاسی بویژه تأثیر این پدیده‌ها در توسعه سیاسی و رشد و تعمیق مردم‌سالاری از دیرباز موضوع توجه محققان حوزه‌های سیاست و ارتباطات بوده است. در واقع، این موضوع یکی از نقاط پیوند رشته‌های علمی سیاست و ارتباطات به شمار می‌آید؛ از اینرو، مطالعات در این زمینه عمده‌تأ ماهیتی «میان‌رشته‌ای»<sup>۲</sup> دارد. این بررسی را نیز می‌توان در زمینه‌های میان‌رشته‌ای دانست؛ به این معنا که به ارتباطات از منظری سیاسی می‌نگرد. در واقع، مفهوم بنیادین و وحدت بخش علم سیاست و زیررشته‌های آن نظیر جامعه‌شناسی سیاسی و ارتباطات سیاسی مفهوم «قدرت»<sup>۳</sup> است؛ مفهومی که به رغم نقدها و مباحثات گسترده درباره آن همچنان جایگاه خود را بعنوان هسته و مفهوم محوری علم سیاست حفظ کرده است.

---

1. Mass Media

2. Interdisciplinary

3. Power

از دیدگاه ارتباطات سیاسی، قدرت مفهومی سیال و «بیناذهنی»<sup>۱</sup> است که اشکال و عملکردهای گوناگون آن در جوامع محصول چگونگی ارتباط ذهنی و عینی میان مردم و حاکمیت سیاسی است. در این نگرش، قدرت به معنای نحوه تولید، توزیع و کاربرد اطلاعات و دانش در جامعه و سلسله مراتب سیاسی و اجتماعی ناشی از آن است. (مونتی پالمر و دیگران، ۱۳۶۷، صص ۳۸-۴۶)

ظهور هر پدیده جدید در فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات لاجرم محققان علوم اجتماعی و سیاسی را به طرح این پرسش وامی‌دارد که تأثیر آن بر زندگی جمعی چه خواهد بود و کاربرد آن در فرایند تولید و توزیع قدرت در جامعه چه نتایج و آثاری در پی خواهد داشت. یکی از پدیده‌های شگرفی که در فرایند تکامل و پیشرفت فن‌آوری ارتباطات ظهور کرده و سرعت تأثیرات پیرامنه خود را بر حیات اجتماعی جوامع مختلف آشکار می‌سازد اینترنت نام دارد که جدیدترین نمود فن‌آوری ارتباطات به شمار می‌آید. امروز کمتر کسی در اینکه این پدیده عرصه‌های مختلف زندگی مردم ابعاد سیاسی و اجتماعی و فرهنگی را در همه جوامع اعم از پیشرفته و درحال توسعه دچار دگرگونی‌های عمیق و گسترده کرده است تردید دارد. بر این اساس می‌توان به اینترنت به عنوان امری جامعه‌شناختی یا عاملی سیاسی نگریست و از این رو تأثیر احتمالی اینترنت در بروز تغییرات همه‌جانبه در چگونگی تولید و توزیع و اعمال قدرت سیاسی و اجتماعی در جوامع امروز موضوعی است که ذهن پژوهشگران رشته‌های مختلف علوم اجتماعی و بویژه سیاست و ارتباطات را به خود مشغول کرده است. این کتاب را نیز می‌توان تلاشی برای مشارکت در بحث‌های جاری در میان محققان علوم سیاسی و جامعه‌شناسی درباره ابعاد و آثار سیاسی و اجتماعی اینترنت دانست.

جامعه ما دارای نظام مردم‌سالار پویا و جوانی است که دائماً در صدد تجربه کردن و تلاش در راه دستیابی به امکانات و ابزارهای جدیدی برای ارتقاء سطح توسعه سیاسی و آزمودن افق‌های نوین سیاست دینی است، از این رو در برخورد با پدیده‌های نوین ارتباطی نیازمند درک بهتر و عمیق‌تری از فن‌آوری ارتباطی نوین در جهت ارتقاء و تکامل مردم‌سالاری و مشارکت سیاسی و مباحثه عقلانی درباره مسائل مورد علاقه همگانی است.

این کتاب دریچه‌ای به اینگونه مباحث در حوزه ارتباطات سیاسی گشوده است تا بلکه بتوان با آگاهی و آشنایی بیشتر با امکاناتی که اینترنت و ارتباطات رایانه‌ای در فضای مجازی فراهم کرده، جامعه قرار می‌دهد، ضمن هشاری در برابر ابعاد مخاطره آمیز این پدیده جنبه‌های مفید و مثبت آنرا نیز دریافت و از آن به گونه‌ای منطقی و کارآمد در جهت اهداف متعالی زندگی سیاسی و اجتماعی سود برد.

در نخستین فصل این کتاب مباحث مقدماتی در زمینه موضوع، اهمیت و اهداف تألیف آن مطرح خواهد شد و تمهیدات اولیه برای ورود به مباحث نظری ارائه خواهد گردید.

فصل دوم با ارائه شمایی کلی از نظریه‌های رسانه‌ها و ارتباطات شکل می‌گیرد و سپس جایگاهی که فن‌آوری‌های نوین ارتباطی و ملاً اینترنت در پارادایم فعلی نظریه‌های ارتباطی دارد، به بحث قرار می‌گیرد. طرح این موضوعات مستلزم ارائه مباحث مقدماتی در باب چیستی اینترنت، تاریخچه ظهور و رشد آن و شیوه‌های ارتباط و نیز نگرش‌های گوناگون، موضوع درباره ابعاد و خصایص اجتماعی و سیاسی آن خواهد بود.

در فصل سوم و با شناخت نسبی از تحول فن‌آوری ارتباطات و شبکه اینترنت و فضای مجازی حاصل خواهد شد، نگارنده در جهت ارتباط دادن این پدیده با مفهوم حوزه عمومی خواهد کوشید. چنین اقدامی به رجوع به آراء هابرماس صورت می‌گیرد که به تعریف و تبیین نظری حوزه عمومی از طریق نهج انتقادی و تحلیل زندگی سیاسی جوامع لیبرال بورژوازی قرون هیجدهم و نوزدهم در برخی از کشورهای اروپایی پرداخته است. در این بخش از مباحث ضمن تعریف و تبیین مفهوم حوزه عمومی تحولات این حوزه در دو وجه تاریخی و مفهومی با رجوع به آراء هابرماس و نگاه جنبی به آراء متفکران گذشته و نیز نقدهای موجود درباره آراء هابرماس شرح خواهد شد. این مبحث بطور طبیعی حرکت به سمت تبیین ویژگی‌های حرره عمومی در جوامع بورژوا - لیبرال قرون گذشته اروپا از دیدگاه هابرماس را در پی دارد.

اما فصل چهارم اساسی‌ترین بخش این کتاب است که به ایجاد ارتباط مفهومی و معنادار میان حوزه عمومی و شبکه اینترنت اختصاص دارد و با طرح مباحثی در دو زمینه همراه است: نخست ارائه مفاهیم اساسی نظریه «دمکراسی گفتگویی»<sup>۱</sup> که از

جانب خود هابرماس و برخی از جامعه‌شناسان سیاسی و نظریه‌پردازان دموکراسی مطرح شده است و نیز مبحثی دربارهٔ ارتباط این نظریه با آن بخش از نظریات هابرماس که به «کنش ارتباطی»<sup>۱</sup> می‌پردازد و در آن قواعد عام گفتگوی عقلانی رهایی‌بخش و ارتباط بین‌الذهانی بین شهروندان در حوزه عمومی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

www.ketab.ir